

Ігор Іванович СТАМБОЛ,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри бібліотекознавства та інформології
Інституту журналістики
Київського університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна)
<https://orcid.org/0000-0002-3099-3862>
i.stambol@kubg.edu.ua

КНИЖКОВА КУЛЬТУРА ТА БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА В ЖИТТЄВОМУ І ТВОРЧОМУ ПРОСТОРІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Мета роботи полягає в з'ясуванні поглядів поетеси на книжкову галузь. Завданнями є аналіз рефлексій авторки на тему бібліофільства, книгознавства та бібліотечної справи; з'ясування, як саме їй вдалося долучитися до розвитку книжкової та бібліотечної справи. *Методологія дослідження* базується на принципах історизму, об'єктивності, а також на загальноісторичних методах — хронологічному, ретроспективному, проблемно-тематичному та статистично-аналітичному. *Наукова новизна* роботи полягає в здійсненні огляду книгознавчих і бібліотекознавчих сюжетів, що виявлені в опублікованих працях, епістолярії поетеси, а також у спогадах про неї. Визначено основні погляди Лесі Українки на цінність різних жанрів книг, друкарські та редакторські аспекти книговидання, а також з'ясовано ставлення літераторки до бібліотек. На основі епістолярію та архівних документів висвітлено сюжет, пов'язаний із її активною організаційною роботою зі створення першої української бібліотеки в Києві, яка мала стати, на думку поетеси, національною книгозбірнею. *Висновки.* Погляди Лесі Українки на книгу відображають значення цього носія інформації українською для інтелігенції другої половини XIX — початку XX ст. Водночас поетеса демонструвала власний, оригінальний погляд на книжкову культуру. Вона прагнула видавати гарні книги, з тонкими аркушами та широким міжрядковим інтервалом, які б краще сприймалися читачами. Для досягнення цих цілей вона ладна була жертвувати гонорарами. Книга була для поетеси основним засобом та мірою освіченості. Леся Українка була однією з найбільш інтернаціональних читачок-українок свого часу, адже була записана до бібліотек, як мінімум, п'яти країн. Її досвід та відсутність задокументованих проблем із російською

поліцією посприяли тому, що поетеса стала відповідальною за створення публічної бібліотеки при київській «Просвіті» в 1906 р. У процесі організації Леся Українка проявила неабияку активність, що свідчить про вболівання нею за ідею появи української національної книгозбірні.

Ключові слова: Леся Українка, книгознавство, бібліотека, товариство «Просвіта».

Півторастолітній ювілей Лесі Українки помітно відобразився у вітчизняному науковому та інформаційному просторі. До ювілейних заходів, окрім музейних установ та освітніх закладів (зокрема, повне зібрання творів Лесі Українки було здійснено на базі Волинського національного університету), активно долучилися й бібліотеки усіх видів. Книжкові виставки творів літераторки та різноманітні лесезнавчі біо-бібліографічні матеріали стали основою річних планів українських книгозбірень. Увага видавництва і бібліотек до однієї з найвідоміших українських діячок викликає питання: яке місце ця галузь та її представники посідали в житті та творчості Лесі Українки?

Книга та бібліотека в житті творчої інтелігенції на рубежі XIX–XX ст. були важливими складниками. Як відбувалася взаємодія з основним носієм знань — питання важливе і в контексті вивчення повсякденного життя інтелігенції, і в контексті книгознавства та історії бібліотечної справи. Тому мета цієї статті — з'ясувати погляди Лесі Українки на книжкову культуру та бібліотечну справу. Завдання полягають в аналізі рефлексій поетеси на тему бібліофільства, книгознавства та бібліотечної справи, розгляді особливостей її поглядів на галузь; з'ясуванні, як поетесі вдалося долучитися до розвитку книжкової та бібліотечної справ.

У численних літературознавчих, мовознавчих, мистецтвознавчих та історичних біографічних дослідженнях, присвячених поетесі, питання, пов'язане з книгою в житті Лесі Українки, висвітлювалося переважно в контексті виходу її власних книжок та критичної спадщини, а тема бібліотек не охоплена зовсім [9]. Бібліотечна тема в житті діячки згадується переважно в контексті її участі розбудові київської «Просвіти» [8; 10]. Варто зазначити, що тема книг та бібліотек досить рідко виокремлюється як важливий складник життя та невід'ємний елемент повсякдення інтелігенції. Зокрема, О. Ганусин у дисертації, що стосувалася повсякдення галицької інтелігенції, про бібліотеки майже не згадує [1].

Основним джерелом для розв'язання означених вище мети й завдань є праці самої Лесі Українки, зокрема виданий до 150-ї річниці 14-томник. Художні та критичні праці літераторки не надто стосуються теми цієї статті, зате великою мірою її розкриває епістолярій Лесі Ук-

райнки. Додатковим джерелом є документи з Державного архіву Київської області, а також спогади інших діячів про поетесу.

Ці матеріали дають змогу з'ясувати книгознавчі погляди літераторки та її ставлення і внесок у бібліотечну справу. Перший напрям пов'язаний переважно з увагою Лесі Українки до друкування власних праць, а також із різноманітними психологічними аспектами сприйняття книг.

У хронології життя поетеси, опублікованій її сестрою, є згадка про першу книжку, яку вона самостійно обрала й прочитала ще в чотирирічному віці, коли сама навчилася читати. Це була популярна книга О. Стороніна, яку з російської на українську переклав М. Комаров [5, с. 27]. Згодом, побувавши в Комарових в Одесі, Леся Українка сама про це згадувала [12, с. 25]. Вона мала звичку читати й писати до пізньої ночі, тому батько поетеси навіть жалівся на таку поведінку дочки, боячись за її здоров'я [11, с. 103].

Коли власного поетичного доробку Лариси Косач стало достатньо для збірки, вона почала цікавитися оформленням книг. Наприклад, вважала, що не потрібно лишати пустих сторінок у поетичній збірці, щоб ніхто не думав, що «мався замір побільшити книжку білим папером» [16, с. 190]. Звертала увагу видавця на те, щоб брошурування книжки було кращим, аби після розрізання аркуші не розліталися, — питання, актуальне і для нинішньої поліграфії. Проте, розуміючи, що це справа економії, погоджувалася на такий недолік [17, с. 206]. До речі, лесезнавці зазначають, що для розрізування сторінок книг діячка мала ніж зі слонової кістки, інкрустований перламутром, який їй привезла з Китаю в подарунок М. Биковська-Беляєва [17, с. 552]. Водночас Л. Косач вважала, що папір її збірки має бути тоншим, ніж надрукувала «Українсько-руська видавнича спілка» [17, с. 243]. Такий аспект друкарської естетики більше притаманний ХІХ століттю, адже нині мало хто замислюється про товщину сторінок. Щодо впливу на читача, поетеса розуміла, що книга має лишати добре враження і не бути занадто сумною [16, с. 211].

Ще одне естетичне побажання Лесі Українки, висловлене нею до редакції «Літературно-наукового вістника», було пов'язане зі шрифтами. Вона просила, аби для її віршів та поем застосовували «...трохи буйніший друк і ширші пробіли межі стрічками, такі, які даються для прозаїчних творів...» [19, с. 277–278]. Серед аргументів цього прохання були: складність сприйняття читачами та що «варто б пошкодувати очей, коли вже не моїх читачів (їх, може, замало для того), то хоч друкарських робітників, — се ж відома річ, що від дрібних друків вони скоріше сліпнуть, та й коректорові, либонь, тії „петіти“ не дарма даються» [19, с. 278]. Заради того, аби редакція погодилася

виконати таке побажання, Л. Косач була не проти зменшення її авторського гонорару за публікацію. Чернівецький видавець В. Сімонович згадував, що поетеса не виявляла значних примх до друку, лише «щоб видання було „чепурненьке“ та щоб коректа проведена „по-людському“, за рукописом» [11, с. 204].

Особливу увагу поетеса звертала на друкарські помилки, писала, що часто згадувала фразу: «...друкарські помилки — то моя рана» [19, с. 270]. Незважаючи на те, що редактором першої збірки Лесі Українки «На крилах пісень» був Іван Франко, уникнути друкарських помилок не вдалося [7, с. 183]. Хоч вона і просила редактора вказати одруки у «помилках», але зазначала примарність такого рішення: «...хоч се, властиве, авторська самопотіха...» [17, с. 243].

Оскільки російська імперська цензура пропускала тільки деякі українські книги, то це також не могло не хвилювати літераторку. Наприклад, вона висловила думку, що варто, аби при друці альманаху кожен автор просив цензуру окремо. Це вона аргументувала тим, що «цензура головно спілок не любить, індивідуум її не так лякає» [17, с. 207]. Зрозуміло, що це був нетиповий погляд на видавничий процес, адже клопотаннями, зазвичай, переймалися редактори.

Психологічні аспекти сприйняття книги Лесі Українка виражала, аналізуючи думки інших літераторів. Обговорюючи праці Ади Негрі, вона зупиняється на тезі про те, що італійська поетеса особливо ставилася до своїх книг: випускаючи у світ, прощалася з ними і називала останньою печаткою на її гробі [13, с. 84]. Імовірно, суголосне сприйняття книги могло бути й у Лесі Українки, адже вона, незважаючи на перешкоди, стійко реалізовувала свій талант.

Варто зазначити, що Лесі Українка згадує про «путні» або «розумні» та «дурні» книжки [16, с. 68]. Книги, які не стосувалися інтересів поетеси (белетристика чи популярна література), ставали їй в пригоді як відпочинок: «часом і залінуєшся, і замість того, щоб у вільний час листи писать, лягаєш собі і книжку читаєш» [16, с. 285]. Стан здоров'я Лесі Українки відволював її від читання, тож лише коли болі стихали, вона могла читати «скупні книги», якими називала економічні монографії [17, с. 25]. Інший своєрідний термін, який вона застосовує щодо процесу читання — «книгоїдство». Ним вона займалася в Києві, «обложившись іностранными книжками», на противагу проживанню в Колодяжному, де її більше цікавили природа та господарство [16, с. 404]. Ще одне явище, на яке доводилося нарікати — «зачитування» книг, коли хтось зі знайомих позичав примірник і не повертав учасно, або й зовсім книга губилася.

Книга в сприйнятті Лесі Українки є синонімом освіти й ученості. Зокрема, характеризуючи англійського поета Дж. Мільтона, вона зазна-

час, що британець «...у школі, як і дома, просиджував над книжками цілі ночі...» [13, с. 365], та підсумовує: «Справжній учений чоловік тяжко працює, доходячи розумом до правди, скільки книжок мусить він перечитати, скільки розумних річей переслухати, скількох чужих мов навчитися, щоб розуміти усі книжки, які потрібні для його науки» [13, с. 370]. Це розуміння позначилося й на громадянській позиції літераторки. Зокрема, покоївка, яка працювала в садибі Косачів, згадувала, що саме Леся Українка навчила її читати й писати [14, с. 115].

Взаємозв'язок між читанням і творенням власного тексту Леся Українка демонструє і на власному прикладі: у листі до М. Павлика вона зазначає, що хотіла б завершити свою брошуру пошвидше, але «...треба ще прочитати дві товстіючі німецькі книги та одну англійську — се ж не жарти! Не хотілось би, що б на моїй книжці стояв невидимий епіграф: “бігла через місточок, вхопила кленовий листочок, бігла через гребельку, вхопила водиці крапельку, тільки ж пила й іла”...» [16, с. 346]. У тому ж, освітньому, контексті поетеса порушує інше питання: серед українського населення бракує знань про закони і державний лад, адже того не вивчають у школі, а університети — малодоступні для більшості, тому той, хто прагне розібратися, «...мусить читати сам по книжках» [13, с. 422].

Як і більшість діячів того часу, зокрема Б. Грінченко в його «Листах з України Наддніпрянської», Леся Українка замислювалася над темою мови в книжках. Розуміючи важливість літератури українською мовою, вона, на прикладі Ольги Кобилянської, віддає належне і німецькомовній літературі, яка переважала в бібліотеках Буковини, але завдяки їй О. Кобилянська «ознайомилася зі світовою культурою та навчилася розуміти мистецтво» (переклад наш. — *І. С.*) [13, с. 104]. Не обходить тему книги поетеса й у роздумах щодо свободи жінки: чоловік вороже ставиться до нових активностей жінки і «так жорстоко ненавидить книгу, яку вона пише, як навряд чи міг би ненавидіти її дитину, яка належить іншому» (переклад наш. — *І. С.*) [13, с. 135].

Окрім власних поетичних збірок, Леся Українка переймалася також створенням історичної літератури, яка б сприяла просвітництву. У листі до М. Косача 1893 р. вона зазначала: «Плеяда тепер сильно воспрянула духом і числом, збирається досить правильно, кожний раз є що читати; вибраний у нас ще виділ (до якого і я маю честь бути вибраною), що мусить займатись редагуванням брошюрок для народу. Ми уложили програмку книжечок по історії і розібрали вже де які „точки програми“, — я взяла Хмельницину...» [16, с. 245]. Реалізувати цей козакознавчий задум не вдалося, але важливість історичних знань діячка доводила іншими проектами зі світової історії, зокрема створила один із перших в Україні навчальних посібників з

історії народів Сходу [3]. В її епістолярній спадщині теж простежується процес дослідження Сходу, зокрема, є аналіз окремих єгипетських та єврейських книг. Водночас вона виступала проти героїчної літератури, вважала, що вона отруює суспільство і шкодить просвітницькій справі [16, с. 221].

Ця праця з історії Сходу Лесі Українки мала супроводжуватися малюнками, тож авторка збиралася запозичити деякі з праці М. Грушевського, а інші — скопіювати з книг французького єгиптолога Г. Масперо та сходознавця Л. Менара. Копії пропонувала замовити в учня якоїсь із художніх шкіл, щоб це вийшло легко і недорого [19, с. 281]. Такий шлях теж досить своєрідно свідчить про книжкову культуру тих часів.

Яскраво демонструє сприйняття книжкової культури Л. Косач її лист до сестри 1911 р., де вона докладно пояснює, які книги переслала з Грузії за 6 рублів, подаючи їх імпрізований каталог. Наведено тут уривок з листа, що свідчить, яку бібліотеку возила із собою поетеса: «Велику скриню розпакуй і там знайдеш різні категорії книжок і журналів:

1) „Вістника“ можна дати читати, але з тим, щоб вертали назад, ся сама умова обходить і пачки з написом „ум.“ (умовлено) — ліпше, якби ти давала сі книжки в оправу перед позичкою для читання, але не знаю, чи се для тебе можливо (може, накласти сю контрїбуцію на читачів?); 2) з написом „à disposition“ — розпорядися, як хочеш: випощай, жертвуй, даруй, як зважиш ліпше; 3) з написом „нікому не давати“ — се авторські дарунки, Кльонині „нагороди“ і т. и., — їх, коли хочеш, читай сама, але „по людях“ не пускай; 4) ноти (друковані) приховай поки що; 5) у малій скрині є пачка з написом „покажчик (чи каталог?) укр[аїнських] перекладів з європейських літератур“ — се ми було почали складати список, де, в яких періодичних і неперіод[ичних] виданнях друкувалися які переклади (по змозі, непогані, бо се не бібліогр[афічна] вичерпуюча робота, а скоріш „каталог для самоосвіти“) з світової літератури (на пачці напис поспішно і погано придуманий) з тим, щоб улегшити роботу тим, хто хтів би студіювати чужі літер[атури], знаючи тільки укр[аїнську] мову, або хтів би видати якогось чужого автора в перекладі, не повторяючи вже зробленої роботи, а тільки передруковуючи розсипане по всіх усюдах; „за недосужністю времени и прочими околичностями“ ми не можемо довести до ума сеї роботи, але, може, знайдеться „спасенна душа“, то передай їй сі початки, а головно сю думку; 6) Кльонин збірничок пісень (друкований), може, даватимеш кому тямущому для співу (gratis), а може, пожертвуєш куди в Галичину чи в Америку...» [19, с. 261–262].

Більш предметно бібліотекознавчі аспекти в спадщині поетеси вивражені в її відгуках про відвідані бібліотеки, а також у піклуванні про створення нових книгозбірень. Вимушені подорожі Лесі Українки, пов'язані з лікуванням, сприяли її ознайомленню з бібліотеками багатьох країн. У 1894–1895 рр. вона проживала в родині М. Драгоманова в Софії, де її дуже вразила бібліотека дядька, якою вона мала змогу вільно користуватися. Вона навіть жила в цій бібліотеці: «на тім тиждні я вертаю з села в Софію і там буду собі писати і гребтись в дядьковій бібліотеці, що віддана мені на мешкання, — кращого помешкання для мене не могли видумати! Здумайте собі — чотири стіни книжок, та ще яких!» [16, с. 319]. Її невелике ліжко було відгороджене від іншої частини кабінету етажерками з книжками [11, с. 119]. Враження приватною бібліотекою поетеса зберегла і після смерті дядька: згадувала, що він їй снівся щоночі, а вона розшукувала для нього книжки в бібліотеці [16, с. 383]. Вона дуже шкодувала, що бібліотека, яку називала «моя дорога Сибір», не збережеться як цільна книгозбірня.

Водночас Леся Українка обстоювала право родини М. Драгоманова розпоряджатися його бібліотекою на власний розсуд, тому коли «один добродій» запитав, чому бібліотеку не подарують львівському університетові, то цим викликав гнів племінниці покійного: «„Даруйте, кажу, Ви, коли багаті!“ — так він мене розізлив! Які-то ми всі патріоти на чужий кошт!» [17, с. 150]. Згодом Л. Косач ще не раз зверталася до теми повернення цієї бібліотеки в Україну, зокрема в листуванні з М. Павликом, який, вочевидь, сподівався на щедрість відомого колекціонера В. Тарновського, але той відмовився викупити книги і перевезти їх із Софії до Львова [17, с. 189].

Стан здоров'я Л. Косач не сприяв опрацюванню літератури в бібліотеках. «...Сидіння правцем в публічн[ий] бібліотеці показалося вище моїх сил», — писала вона в 1898 р. [17, с. 155]. Але поетеса зазначала, що відвідувала кийвську та одеські бібліотеки. Важко було отримати доступ до бібліотеки Університету св. Володимира, але в 1906 р. поетеса вказувала, що «такі нарешті „проникла“» туди [18, с. 427]. В Одесі в 1904 р. вона збиралася «походити в інострани бібліотеки» [18, с. 341]. Очевидно, ішлося про фонди іноземної літератури публічної бібліотеки.

Перебуваючи в Дерпті (Тарту) в 1900 р., Леся Українка відвідала місцеву бібліотеку й зазначила, що «дуже вона у них гарненька, в середньовіковому стилі» [17, с. 276]. У тій бібліотеці досі зберігається автограф поетеси в книзі відвідувачів. У 1901 р. вона перебувала в італійському Сан-Ремо й з'ясувала, що бібліотеки там «...не дуже добрі і, напр[иклад], німецьку літературу прийшлося би купувати...» [17, с. 439]. Наступного року поетеса записалася

до віденської бібліотеки, де оформила собі платну послугу: пересилку книг до італійського Сан-Ремо за 2 гульдени та безкоштовно мала отримувати газету «Zeit». Тоді ж вона записалася і до бібліотеки Мілана [18, с. 135].

Досліджуючи історію Давнього Єгипту, Леся Українка звертає увагу на роль бібліотек і особливості їх формування: «...вже при шостій династії були книжки і навіть „книжні дома“, себто бібліотеки. А коли пригадати, що тоді всі книжки писалися руками, то, певна річ, в такій стороні, де вже були бібліотеки, мусіло бути багато писарів» [15, с. 160]. Зазначала вона також великі зібрання глиняних табличок в палацах асирійських царів. Авторка також умістила тематичну характеристику бібліотеки Ашшурбаніпала [15, с. 250].

Про значення бібліотек Л. Косач говорила і в контексті визвольних рухів інших народів. Зокрема, описуючи національних рух в Ірландії, вона зазначала: «Серед ірландців панувала любов до науки й до рідної мови. Счинялися бої за владання манускриптами. Старшина набіралась поваги, коли збирала багато рукописів, і в де-котрих замках було не менше книжок, ніж в теперішніх бібліотеках» [14, с. 642]. Якоюсь мірою таке сприйняття ролі бібліотек викликане суголосністю ірландського руху з українським.

Чи не найліпше ставлення до бібліотечної справи Л. Косач виявила, організовуючи фонди та бібліотеки. Ще в 1894 р., рефлексуючи над роллю вчителів у Гадячі, поетеса характеризувала їх у листі до вчительки А. Макарової як «...народ лінивий, і якби над ними постійно була „нравственная палка“, то, може б, вони й робили що-небудь» [16, с. 278]. Одразу ж вона й пропонувала їм заняття: «Тепер от скрізь устроюють народні бібліотеки, — що б же й гадячанам взятись за се?» [16, с. 278]. Невідомо, чи цей заклик дійшов до когось за призначенням, але А. Макарова згадувала в своєму автобіографічному листі, що Леся безкоштовно допомагала бібліотекарю в громадській книгозбірні [2, с. 351].

Перебуваючи у 1904 р. в Тифлісі, поетеса повідомляла І. Франка про місцевого мешканця, який хотів пожертвувати книги (значна частина яких стосувалася Кавказу) до НТШ. Не будучи певною, що ці книги становлять інтерес для галицьких українців, вона зазначила: «Якби я була бібліотекарем, то вважала б, що „всякое даяние благо“, але ж на се можуть бути різні погляди» [18, с. 365].

Певною мірою така «мрія» реалізувалася під час короткотермінових післяреволюційних свобод у Російській імперії. Уже в 1906 р. Л. Косач зазначила, що гурток «рівноправниць», до якого вона увійшла, розпочав створення бібліотеки в Києві [18, с. 422]. Як відомо, Леся Українка увійшла до створеної у травні 1906 р. київської

ській, буд. 10, кв. 6 та завідування нею Лесі Українці варто дозволити². Сама поетеса написала заяву до губернатора про згоду взяти на себе «відповідальність по вказаній бібліотеці» 17 жовтня 1906 р.³ Через певний час таку ініціативу все ж було заборонено імперською владою, але за період невизначеного становища просвітянам вдалося зібрати книгозбірню аж на понад 2700 томів [10].

Про заплановану роль київської «Просвіти» Леся Українка писала до О. Кобилянської: «Се ж перше легальне українське товариство у Києві, відколи він став „губернским городом российской империи“, а то досі можна було тільки „киевские общества“ відкривати, тільки, борони Боже, не українське. „Просвіта“ наша хоче мати ширші завдання, ніж галицька, і, крім видавництва книжок для народу, хоче мати свою бібліотеку, книгарню, музей і всяку всячину...» [18, с. 445–446]. Власну ж бібліотечну місію поетеса характеризувала так: «...з бібліотекою найбільше маю клопіт я, бо то я маю бути „відповідальною особою“ в тій справі, та хочеться, щоб воно було якимсь не гірше, ніж у людей» [18, с. 446].

У листах поетеси збереглося кілька свідчень про те, як вона агітувала надсилати книги для формування книгозбірні. А. Кримського вона закликала надсилати книги аж із Москви, не лише українською, а й іншими мовами. Відомому вченому поетеса розкрила і мету формування книгозбірні: «...зробити нашу бібліотеку настільки багатою й розмаїтою, щоб українець, пробуваючи в Києві, не потребував ходити по чужих бібліотеках, а міг би знайти загоду в своїх літературних потребах у рідній інституції» [18, с. 447]. У січні 1907 р. Л. Косач агітувала до співпраці В. Гнатюка, незважаючи на його приналежність до галицької інтелігенції, стверджуючи, що «...українська бібліотека в Києві, центрі культурного життя російської України, матиме вагу загальнонаціональної інституції...» [19, с. 412].

У тому ж листі до В. Гнатюка поетеса вмістила і заклик до галичан: «...дарувати книги до бібліотеки, яка буде відчинена до публичного вжитку і міститиме в собі книги всіма мовами та з усіх одділів літератури наукової й красної. В бібліотеці має бути й музичний відділ, до якого Товариство просить присилати ноти (ноти до співу можуть бути з текстом на всіх мовах). В ідеалі се має бути національна

² Відповідь інспектора друкарень і т. п. установ і книжкової торгівлі при генерал-губернаторові О. Нікольського на відношення Київського губернатора щодо можливості відкриття у Києві Товариством «Просвіта» публічної бібліотеки та читальні. 12 вересня 1906 р. // ДАКО. Ф. 2. Оп. 42. Спр. 220. Арк. 4.

³ Заява Л. Косач щодо готовності взяти на себе відповідальність за керівництво бібліотекою Товариства «Просвіта». 17 жовтня 1906 р. // ДАКО. Ф. 2. Оп. 42. Спр. 220. Арк. 16.

бібліотека, яка служитиме не тільки для звичайного читання, але й до наукових праць та до всяких інформацій. Тому Товариство просить присилати всякі книжки... не тільки такі, що мають загальний та сучасний інтерес, але й спеціальні та давні видання. ...Товариство приймає з подякою пам'ятні книжки, статистичні збірники, календарі, давні періодичні видання (хоч би й порізнені) і т. и.» [19, с. 413]. Подібний текст було розіслано до багатьох діячів. Тож, як бачимо, літераторка з великим ентузіазмом взялася до організації бібліотечної справи й була близька до того, аби очолити найзначнішу книгозбірню в Україні.

Навесні 1907 р. Леся Українка, через погіршення стану здоров'я, змушена була виїхати на лікування до Криму, а згодом — до Грузії, її сестра Ольга Косач-Кривинюк теж покинула Київ [8, с. 524]. Так завмерла справа української бібліотеки в столиці українців. Але поетеса не втратила запал до бібліотек і навіть у 1910 р. в єгипетському Хелуані обговорювала з чоловіком Климентом Квіткою: «...не зле було б, якби тут відкрити бібліотеку (тут нема жадної!)...» [19, с. 184]. Звісно, реалізувати такі ідеї не вдалося, але висловлені поетесою побажання свідчать про її переконання, що культурне й інтелектуальне життя без бібліотек неможливе.

Отже, погляди Лесі Українки на книгу великою мірою відображають значення та сприйняття цього носія інформації українською інтелігенцією другої половини XIX — початку XX ст. Водночас поетеса демонструвала власний, оригінальний погляд книжкову культуру. Вона прагнула видавати «чепурненькі» книжки, із тонкими аркушами та широким міжрядковим інтервалом, аби легше читалося коректорам і читачам. Для досягнення цих цілей вона ладна була жертвувати гонорарами. Книга була для поетеси основним засобом та мірою освіченості та водночас могла стати засобом, що відволікав її від основних творчих чи наукових завдань. Її життя і діяльність тісно перепліталися з книгозбірнями: як приватними, так і офіційними. Напевно, вона для свого часу була однією з найбільш інтернаціональних читачок-українок, адже була записана до бібліотек як мінімум п'яти країн. Лесі Українці пощастило студіювати літературу в розкішній приватній книгозбірні М. Драгоманова, і вона щоразу стикалася із відсутністю потрібних книг в Україні та під час подорожей за кордоном. Вочевидь, такий досвід, як і відсутність задокументованих проблем із російською поліцією, сприяли тому, що поетеса стала відповідальною за створення публічної бібліотеки при київській «Просвіті» у 1906 р. Як зазначала Леся Українка, ця київська бібліотека, у разі успішної організації, мала б стати основною національною бібліотекою українців. І в такій організації діячка проявила

неабияку активність. Тож можна стверджувати, що Леся Українка, поряд з її досягненнями у літературі та громадській справі, також стоїть біля основ створення власне української національної бібліотеки.

1. Ганусин О. Повсякденне життя української інтелігенції Галичини у другій половині XIX — на початку XX століть у світлі джерел та історіографічних інтерпретацій / Олена Ганусин // Вісник Львівського університету. Серія : Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. — Львів, 2014. — Вип. 8. — С. 220–230.
2. Диба А. «Все для інших і нічого для себе»: свідчення Антоніни Макарової про Косачів-Драгоманових / Алла Диба // Леся Українка і сучасність : зб. наук. пр. Т. 6. / упоряд. Н. Г. Сташенко. — Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. — С. 344–377.
3. Захарова І. В. Перший український підручник із стародавнього сходознавства / І. В. Захарова, В. Г. Сарбей // Український історичний журнал. — 1991. — № 2. — С. 38–44.
4. Звідомлення Товариства «Просвіта» у Києві, заснованого в пам'ять Т. Шевченка, за 1906 рік. — Київ, 1907. — 74 с.
5. Косач-Кривинюк О. Леся Українка : хронологія життя і творчості / Ольга Косач-Кривинюк ; Укр. вільна акад. наук. — Нью-Йорк, 1970. — 923, [3] с.
6. Малюта О. В. Київське товариство «Просвіта» імені Тараса Шевченка / О. В. Малюта // Енциклопедія історії України. Т. 4 / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; НАН України, Інститут історії України. — Київ : Наук. думка, 2007. — С. 251–252.
7. Мірошниченко Л. Леся Українка. Життя і тексти / Лариса Мірошниченко. — Київ : Смолоскип, 2011. — 264 с.
8. Мороз М. Леся Українка і «Просвіта» / Мирослав Мороз // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. — Львів, 2010. — Вип. 19. — С. 522–525.
9. Ні! Я жива, я буду вічно жити... : до 140-річчя від дня народж. Лесі Українки : бібліогр. покажч. / упоряд.: Н. М. Вахненко, М. О. Залєпа. — Київ, 2011. — 138 с.
10. «Просвіт'янки» з роду Косачів (онлайн-виставка до 150-річчя від дня народження Лесі Українки та з нагоди 115-річчя створення Київської «Просвіти») // Державний архів Київської області. — 24.02.2021. — Режим доступу: <https://cutt.ly/XmrVwmz>
11. Спогади про Лесю Українку / упоряд. А. І. Костенка. — Київ : Дніпро, 1971. — 482 с.
12. Стамбол І. Михайло Комаров / Ігор Стамбол. — Харків : Фоліо, 2021. — 126 с.
13. Українка Леся. Повне академічне зібрання творів : у 14 т. Т. 7. Літературно-критичні та публіцистичні статті / ред. В. Агеєва. — Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2021. — 680 с.
14. Українка Леся. Повне академічне зібрання творів : у 14 т. Т. 8. Переклади: поезія, проза, драма, публіцистика та інше / ред., передм. М. Стріха. — Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2021. — 1120 с.

15. Українка Леся. Повне академічне зібрання творів : у 14 т. Т. 10. «Стародавня історія східних народів». Конспекти. Виписки з книг. Нотатки та інше / ред. Ю. Громик. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2021. – 528 с.
16. Українка Леся. Повне академічне зібрання творів : у 14 т. Т. 11. Листи (1876–1896) / ред. С. Кочерга. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2021. – 600 с.
17. Українка Леся. Повне академічне зібрання творів : у 14 т. Т. 12. Листи (1897–1901) / ред. О. Полохович. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2021. – 608 с.
18. Українка Леся. Повне академічне зібрання творів : у 14 т. Т. 13. Листи (1902–1906) / ред. Ю. Громик. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2021. – 616 с.
19. Українка Леся. Повне академічне зібрання творів : у 14 т. Т. 14. Листи (1907–1913) / ред. С. Романов. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2021. – 616 с.

REFERENCES

1. Hanusyn, O. (2014). Everyday life of the Ukrainian intelligentsia of Galicia in the second half of the XIX – early XX centuries in the light of sources and historiographical interpretations. *Visnyk of the Lviv University. Series Bibliology, Library Studies and Information Technologies*, 8, 220-230. [In Ukrainian].
2. Dyba, A. (2010) “Vse dlia inshykh i nichoho dlia sebe”: Svidchennia Antoiny Makarovoi pro Kosachiv-Drahomanovykh. In N. H. Stashenko (Comp.). *Lesia Ukrainka i suchasnist* (Vol. 6, pp. 344-377). Lutsk, Ukraine: Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky. [In Ukrainian].
3. Zakharova, I. V., & Sarbei, V. H. (1990). Pershyi ukrainskyi pidruchnyk iz starodavnoho skhodoznavstva. *Ukrainskyi Istorychnyi Zhurnal*, 2, 38-44. [In Ukrainian].
4. *Zvidomlennia Tovarystva “Prosvita” u Kyievi, zasnovanoho v pamiat T. Shevchenka, za 1906 rik.* (1907). Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
5. Kosach-Kryvyniuk, O. (1970). *Lesia Ukrainka: Khronolohiia zhyttia i tvorchosty*. New York, NY. [In Ukrainian].
6. Maliuta, O. V. (2007). Kyivske tovarystvo “Prosvita” imeni Tarasa Shevchenka. In V. A. Smolii (Ed.). *Entsyklopediia istorii Ukrainy* (Vol. 4, pp. 251-252). Kyiv, Ukraine: Nauk. dumka. [In Ukrainian].
7. Miroshnychenko, L. (2011). *Lesia Ukrainka. Zhyttia i teksty*. Kyiv, Ukraine: Smoloskyp. [In Ukrainian].
8. Moroz, M. (2010). Lesia Ukrainka i “Prosvita”. *Ukraina: Kulturna Spadshchyna, Natsionalna Svidomist, Derzhavnist*, 19, 522-525. [In Ukrainian].
9. Vakhnenko, N. M., & Zalepa, M. O. (Comps.). (2011). *Ni! Ya zhyva, ya budu vichno zhyty...: Do 140-richchia vid dnia narodzh. Lesi Ukrainky*. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
10. “Prosvitianyky” z roku Kosachiv (onlain-vystavka do 150-richchia vid dnia narodzhennia Lesi Ukrainky ta z nahody 115-richchia stvorennia Kyivskoi “Prosvity”). (2021, February 24). *Derzhavnyi arkhiv Kyivskoi oblasti*. Retrieved from <https://cutt.ly/XmrVwmz> [In Ukrainian].

11. Kostenko, A. I. (Comp.). (1971). *Spohady pro Lesiu Ukrainku*. Kyiv, Ukraine: Dnipro. [In Ukrainian].
12. Stambol, I. (2021). *Mykhailo Komarov*. Kharkiv, Ukraine: Folio. [In Ukrainian].
13. Ukrainka, Lesia. (2021). *Povne akademichne zibrannia tvoriv* (Vol. 7. Literaturno-krytychni i publitsystychni statti; V. Aheieva, Ed.). Lutsk, Ukraine: Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky. [In Ukrainian].
14. Ukrainka, Lesia. (2021). *Povne akademichne zibrannia tvoriv* (Vol. 8. Pereklady: poeziia, proza, drama, publitsystyka ta inshe; M. Strikha, Ed.). Lutsk, Ukraine: Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky. [In Ukrainian].
15. Ukrainka, Lesia. (2021). *Povne akademichne zibrannia tvoriv* (Vol. 10. “Starodavnia istoriia skhidnikh narodiv”. Konspekty. Vypysky z knih. Notatky ta inshe; Yu. Hromyk, Ed.). Lutsk, Ukraine: Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky. [In Ukrainian].
16. Ukrainka, Lesia. (2021). *Povne akademichne zibrannia tvoriv* (Vol. 11. Lysty (1876-1896); S. Kocherha, Ed.). Lutsk, Ukraine: Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky. [In Ukrainian].
17. Ukrainka, Lesia. (2021). *Povne akademichne zibrannia tvoriv* (Vol. 12. Lysty (1897-1901); O. Poliukhovych, Ed.). Lutsk, Ukraine: Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky. [In Ukrainian].
18. Ukrainka, Lesia. (2021). *Povne akademichne zibrannia tvoriv* (Vol. 13. Lysty (1902-1906); Yu. Hromyk, Ed.). Lutsk, Ukraine: Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky. [In Ukrainian].
19. Ukrainka, Lesia. (2021). *Povne akademichne zibrannia tvoriv* (Vol. 14. Lysty (1907-1913); S. Romanov, Ed.). Lutsk, Ukraine: Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky. [In Ukrainian].

Рукопис одержано 29.06.2021 р.

Ihor STAMBOL, Candidate of Sc. (History), Docent, Department of Library Studies and Informology, Institute of Journalism, Borys Grinchenko Kyiv University (Kyiv, Ukraine).

Book culture and library affairs in Lesia ukrainka’s living and creative space.

The aim of the article is to find out the poet’s views on the book industry. The tasks are to analyze the poet’s legacy in relation to her reflections on the topic of bibliophilism, bibliography and library work, to find out the peculiarities of her views on the industry; determining exactly how the poet managed to join the development of book and library affairs. *The research methodology* is based on the principles of historicism, objectivity, as well as on general historical methods – chronological, retrospective, problem-thematic and statistical-analytical. *The scientific novelty* of the work lies in the review of bibliographic and library science aspects, which have been found in published works, epistolary of the poet, as well as in memories about her. The main views of Lesya Ukrainka on the value of different genres of books, printing and editorial aspects of book publishing are

determined, as well as the attitude of the writer to libraries is determined. On the basis of epistolary books and archival documents, the history related to her active organizational work on the creation of the first Ukrainian national library in Kyiv is covered. **Conclusions.** Lesya Ukrainka's views on the book industry reflect the significance of this information carrier in Ukrainian for the intelligentsia of the second half of the 19th and the beginning of the 20th centuries. At the same time, the poetess demonstrated her own, original view of book culture. She sought to publish good books, with thin sheets and a wide line spacing, to be better perceived by readers. To achieve these goals, she was willing to sacrifice fees. The book was the main means and measure of education for the poetess. Lesya Ukrainka was one of the most international Ukrainian readers at the time, as she was enrolled in libraries in at least five countries. Her experience and lack of documented problems with the Russian police contributed to the fact that the poetess became primarily responsible for the creation of a public library at Kyiv "Prosvita" in 1906. During the organization, Lesya Ukrainka was very active, which shows her admiration for the idea of the appearance of the Ukrainian national library.

Key words: Lesya Ukrainka, bibliology, library, "Prosvita" society.